

ANDRO GABELIĆ: »USTANAK HVARSKIH PUČANA 1510—1514«

Split 1988. Ustanku hvarskih pučana i njegovom vodi Matiji Ivaniću naša historiografija je poklonila podosta pažnje. No, to je učinjeno na način koji čitaoca i zbunjuje i iznenađuje. Sve sama neslaganja i oprečnosti. Istina, kako Andro Gabelić ističe u predgovoru svoga djela, pojedini radovi, »zasebno uzeti«, odlikuju se manjom ili većom logičnošću i nesumnjivom vrijednošću, ali kad je u pitanju cjelina literature o ustanku to je u temelju zbir kontradikcija i skup teza koje se uzajamno isključuju i međusobno poništavaju«. Objašnjavajući uzroke takvog stanja Gabelić ističe da je upravo ta šarolikost i kontradiktornost teza o Ivaniću i ustanku kojemu je on bio na čelu odlučujuće utjecala na izbor koncepta knjige. To je koncept kritičnog odnosa prema svim — doslovno svim — tekstovima napisanim o ustanku hvarskih pučana, od tekstova Pietra Bemba, Marcantonija Michiela i Ludovica Tuberona, preko Aleksandra Gazarovića, Jerolima Kavanjina i Andrea Cicarelija, do tekstova Šime Ljubića, Grge Novaka, Nade Klaić i desetine drugih pisaca. Doslovno svi autori koji su o Ivaniću i pučkom ustanku pisali »suočeni« su u Gabelićevoj knjizi s dokumentima. A budući da se Gabelićeve interpretacije i njegovi zaključci znatno, a često i bitno, razlikuju od interpretacija i zaključaka drugih autora, na kraju knjige objavljeni su svi dokumenti. Prema piščevim navodima, to je učinjeno »da bih zainteresiranom čitaocu omogućio da sam može utvrditi koji je autor u pravu i čiji se tekst bazira na izvorima«. Potrebno je dodati da tako skupljen arhivski materijal na jednome mjestu (153 dokumenta na 101 stranici knjige) i sam po sebi predstavlja veliku vrijednost utoliko veću što se među objavljenim dokumentima nalazi oko 40 novih, do pojave ove knjige potpuno nepoznatih dokumenata koje je autor otkrio većim dijelom u Archivio di Stato (Frari) u Veneciji, a manjim u našim arhivima. Važno je spomenuti da ti novootkriveni dokumenti predstavljaju oko polovinu cjelokupnog sada poznatog arhivskog materijala posvećenog neposredno pučkom ustanku i Ivaniću. I još nešto. Za razliku od izvora poznatih od ranije, koji skoro potpuno predstavljaju prepričanu i vrlo sažetu verziju originalnih dokumenata (Sanudo), novootkrivena izvorna građa sastoji se većim dijelom od samih originalnih dokumenata, a manjim dijelom od njihovih cjelovitih prijepisa.

Moglo bi se kazati da je malo znanstvenih djela — o pučkom ustanku i Ivaniću nimalo — u kojima je tako potpuno iskorištena stara izvorna građa koja su toliko obogaćena novim dokumentima kao što je to slučaj s Gabelićevom knjigom »Ustanak hvarskih pučana«. Prema riječima dr. T. Raukara, recenzenta knjige, djelo A. Gabelića »se ističe temeljitom argumentacijom, neprekidnim nastojanjem autora da u postupku zaključivanja upotrijebi sve, pa i najsitnije, podatke u sačuvanim vrelima. Upravo to nastojanje pisca da svoje zaključke gradi na izvornoj podlozi, koju je značajno proširio i obogatio i osobnim istraživanjima, i da tako stvorene zaključke suprotstavi ranijim historigrfskim gledištima, bitna je značajka djela«. Druga osnovna značajka djela je cjelovitost obrade teme. Pučki ustanak je, naime, u ovoj knjizi prvi put zahvaćen kompleksno od preduvjeta do posljedica. S pravom je u recenziji napisano da je djelo o kojemu je riječ »najpotpunija monografija o ustanku hvarskih pučana u našoj historiografiji« od koje će »u buduće nezaobilazno polaziti svako istraživanje o društvenim pokretima u Dalmaciji u XVI. st.« (Raukar).

Osnovna materija knjige podijeljena je u pet dijelova i šesnaest poglavlja. Prvo poglavlje posvećeno je nastanku hvarske komune i grada Hvara, drugo stanovništvu i privredi, treće proizvodnim i društvenim odnosima, a četvrto pučko-plemičkim nesuglasicama u desetljećima koja su prethodila

ustanku. Osnovni akcenti ovoga dijela knjige su na stvaranju i oblikovanju frontova koji će se sudariti u ustanku, analizi socijalne strukture pučkog staleža, razvoju pojedinih privrednih grana i utjecaju relativnog bogatstva hvarske komune na karakter ustanka, raščlanjivanju proizvodnih i društvenih odnosa i utjecaju toga faktora na ustanak te, najzad, na analizi borbe pučana za njihova prava prije ustanka, tj. one borbe čiji su se sadržaji pretočili u radikalnije ciljeve ustanka.

Drugi dio knjige ima tri poglavlja čiji su naslovi: »Priprema ustanka«, »Tok ustanka« i »Nakon poraza«. Prvo poglavlje u osnovi je kritička analiza Zbirke spisa o »čudu« od 6. II. 1910. g. Kao što je poznato, to su dokumenti koji govore o tome kako su se pučki prvaci zakleli na križ da će uništiti hvarsko plemstvo, poslije čega je taj križ »proplakao krvlju«. Za razliku od ranijih prikaza ustanka koji su tu Zbirku spisa ili bagatelizirali, ili nekritički interpretirali, Gabelić je kritičkom analizom tog arhivskog materijala, ispod debelih naslaga fantazije i praznovjerja otkrio mnoga racionalna zrnca (podatke) od velikog značenja za historiju pučkog ustanka, naročito za razumijevanje njegove pripreme faze. U stvari, ovom knjigom kronologija ustanka prvi je put dobila poglavlje o njegovoj pripremi. Drugo poglavlje ovog dijela knjige — »Tok ustanka« — najduže je i svojim sadržajem čini okosnicu knjige. U cjelinu rekonstrukcije događaja od 23. V. 1510, kada je ustanak počeo, do 16. X. 1514. g. kada je vješanjem 20 pučkih prvaka na Capellovoj galiji ustanak završen, ovdje su ukomponirana skoro sva otkrića do kojih se došlo posljednjih 10 — 12 godina, a od kojih se većina upravo ovom knjigom prezentira znanstvenoj javnosti. Tu naročito spadaju otkrića vezana za pučke programske zahtjeve i ona koja tumače stavove mletačke vlade prema tim zahtjevima, zatim otkrića vezana za stanje u redovima hvarškoga plemstva i napore pučana da prošire krug onih plemića koji su (pod prinudom) prihvatili imperativne ustanke. Tu su i mnogi dokumenti koji bacaju dosta novoga svjetla na Contarinijevu, Navajerovu i Giustinianovu kampanju i, naročito, dokumenti o završnom činu drame ustanka na osnovu kojih autor izvodi mnoge značajne zaključke. U cjelini bi se za ovo poglavlje moglo kazati da je to ne samo najiscrpnija, nego i u mnogome sasvim nova, do sada nepoznata kronologija pučkoga ustanka. U trećem poglavlju ovoga dijela knjige — »Nakon poraza« — najprije se ilustrira nastojanje mletačke vlade da političkim mjerama učvrsti izvojevanu vojničku pobjedu nad ustanicima. Dalje se nižu podaci o djelatnosti M. Ivanića do njegove smrti, uloga njegova imena i djela, a također i uloga njegova sina Ivana koji je — prema mletačkim izvorima — »naslijedio očevu zlobu«. Najzad, u ovome poglavlju analiziraju se historijska zbivanja koja su dovela do opadanja uloge Hvara i njegovog osiromašenja, te s tim u vezi i do socijalne transformacije porodice Ivanić čiji su neki članovi — Petar i Jerolim Ivanić, unuci M. Ivanića — dekretom mletačke vlade postali plemići.

Treći dio knjige ima četiri poglavlja. Prvo poglavlje nosi naslov »Vojna panorama ustanka«. Pošto su objašnjene vojne karakteristike vremena u kojemu je ustanak vođen, naznačene specifičnosti vezane za geografske okvire i demografski potencijal hvarske komune te navedene vojne aktivnosti pučana prije ustanka — u ovom poglavlju izvršena je podrobna analiza svih vojnih akcija od 23. V. 1510. do 16. X. 1514. Slobodno se može kazati da ovo poglavlje u našoj historiografiji predstavlja jedinstven primjer obrade vojne komponente borbe jednog srednjovjekovnog revolucionarnog pokreta na našem tlu. Prema autorovim navodima, temeljita obrada toga problema bila je neophodna kako bi se preciznije mogao utvrditi karakter cjelokupne borbe pučana. Tim pitanjem bavi se drugo poglavlje ovog dijela knjige čiji je naslov »Buna ili ustanak?«. U ovom poglavlju autor ukazuje na nevjerojatnu zbrku u literaturi koja borbu hvarskih pučana s Ivanićem na čelu definira svakako: kao bunu ili pobunu, prevrat i ustanak; zatim kao pučku,

ali i seljačku bunu, odnosno ustanak, revoluciju sirotinje, embrio građanske revolucije, itd. Uz šira obrazloženja, Gabelić borbu o kojoj je riječ definira kao pučki ustanak koji je prerastao u građanski rat s izraženim elementima ranograđanske revolucije. Tu svoju tezu autor dokazuje u narednom, trećem poglavlju, analizom ciljeva ustanka izraženih u pučkim zahtjevima. Ovdje je važno istaknuti da je starija historiografija znala samo za pučke zahtjeve iz 1510, a novija historiografija i za one iz 1511., dok Gabelić izlazi i s otkrićima pučkih zahtjeva iz 1512. i 1514. godine. Prema tome, ovo poglavlje predstavlja daleko najpotpuniji pregled ciljeva pučkog ustanka u našoj historiografiji. U četvrtom poglavlju trećeg dijela knjige analiziraju se evropski renesansni tokovi u koje spada i hvarski renesansni krug (Pribojević, Lucić, Hektorović, Benetović, drevno hvarsko kazalište, javno i stambeno graditeljstvo itd), čije materijalne i duhovne karakteristike predstavljaju realnu osnovu za onakve odlike ustanka kakve su prezentirane u prethodna dva poglavlja.

U četvrtom dijelu knjige, koji ima tri poglavlja, analizira se odnos ustanka hvarskih pučana i pučkog bunta Dalmacije, odnos Venecije prema pučkom ustanku i utjecaj konstelacije sila na Mediteranu na taj isti ustanak.

Peti dio knjige ima dva poglavlja čiji su naslovi: »Matij Ivanić« i »Tradicija ustanka«. Prvo poglavlje ovoga dijela najpotpuniji je prikaz rodoslovlja porodice Ivanić — od djeda pučkog vođe do devetog koljena, kada krajem XVIII. st. loza Ivanić izumire na otoku Hvaru. Naročito su značajni novootkriveni podaci o imovnom stanju ekonomski vrlo moćne porodice Ivanić, a također i podaci o društveno-političkim prilikama u kojima je M. Ivanić stasao i izrastao u kormilara borbe za pučka prava. U drugom poglavlju ovoga dijela knjige registrirano je sve što govori o kontinuitetu tradicije ustanka kroz vjekove i, posebno, o ulozi te tradicije u revolucionarnim borbama novijeg vremena, naročito u toku narodnooslobodilačkog rata 1941—1945. g.

Knjiga je bogata i priložima koji zauzimaju 160 stranica. Tu spada: sažeti prikaz sadržaja knjige na engleskom jeziku, popis izvora i literature, dokumenti (stari, noviji i dosad nepoznati), registri (ličnosti, geografskih naziva, pojmova), popis skraćenica, bilješka o piscu i table (slike).

Možda bi još na kraju o Gabelićevoj knjizi trebalo reći da se čitalac i ne mora složiti baš sa svim autorovim ocjenama i zaključcima. Međutim, kad je u pitanju radnja, događanje, tok ustanka, njegova kronologija i rekonstrukcija, posebno, kad je u pitanju zasnovanost svega toga na izvornoj podlozi, tada ne samo da bi bilo teško naći neku zamjerku knjizi, nego — kako je u Raukarovoj recenziji rečeno — autoru treba odati puno priznanje za »golem trud... entuzijazam i istinsku ljubav spram istraživanja o hvarskom društvenom pokretu«. To bi i bio razlog zašto je u ukupnom fundusu literature o Ivanićevom ustanku, za koji smo na početku rekli da svojim kontroverzama i zbunjuje i iznenađuje, knjiga A. Gabelića vrijedna punog povjerenja čitalaca. Po riječima drugog recenzenta knjige, prof. J. Stipišića, ona se odlikuje »znanstvenom ozbiljnošću«, a čita se »sa zanimljivošću, bez naprezanja, jer je lišena u metodi i načinu prikazivanja svake suhoparnosti«.

Veseljko Huljić

MIKROGRAFSKI FOTOLABORATORIJ GENEALOŠKOG DRUŠTVA U BAD VILBELU KRAJ FRANKFURTA.

Genealoško društvo iz Utaha u SAD započelo je s mikrofilmiranjem arhivskih dokumenata 1938, a sigurnosno spremište u granitnim stijenama Wasatch masiva 40-ak km od Salt Lake City-a, najveće te vrste u svijetu, građeno je od 1961. do 1965. godine. Osim u SAD, mikrografski centri Društva